

ВІДГУК

**рецензента доктора педагогічних наук, доцента Попова Романа
Анатолійовича про дисертаційну працю Гусак Юлії Анатоліївни
«Формування освітньої автономності учнів старшої школи засобами
іншомовного читання», подану на здобуття ступеня доктора філософії з
галузі знань «Освіта/Педагогіка» зі спеціальності
011 Освітні, педагогічні науки**

Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із планами відповідних галузей науки. В умовах цифрової трансформації суспільства інформація оновлюється з великою швидкістю і здатність випускників закладів загальної середньої освіти самостійно здобувати й поглиблювати знання, брати активну участь у плануванні, організації, контролі й оцінюванні власної освітньої діяльності, а також аналізувати та використовувати здобуті знання стає критично важливою конкурентною перевагою. Учні старшої школи, які вирізняються високим рівнем сформованості освітньої автономності, здатні критично мислити, приймати обґрунтовані рішення, оцінювати результати та коригувати власні дії.

Зважаючи на трансформаційні процеси, які відбуваються в усіх сферах життя сучасного українського суспільства, система освіти загалом і система загальної середньої освіти зокрема рухаються до моделей активного й автономного навчання, де здобувач освіти самостійно конструює власні знання. У цьому контексті тема дисертаційної праці Гусак Юлії Анатоліївни, яка присвячена проблемі формування освітньої автономності учнів старшої школи засобами іншомовного читання, є своєчасною й актуальною.

Дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної роботи Інституту педагогіки НАПН України «Дидактичні засади індивідуалізації навчання в закладах загальної середньої освіти» (№ державної реєстрації 0121U100347, 2021-2023 рр.). Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту педагогіки НАПН України (протокол № 10 від 15 жовтня 2020 р.).

Найбільш істотні наукові результати роботи. Науковий апарат дослідження Ю. А. Гусак відповідає вимогам, котрі висуваються до дисертаційних праць на здобуття ступеня доктора філософії. Юлія Анатоліївна Гусак коректно сформулювала мету, завдання, об'єкт, предмет і гіпотезу дослідження. Об'єкт і предмет дослідження чітко визначено в межах визначеної спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки. Ключові положення, представлені в науковій новизні, вирізняються теоретичною і практичною значущістю для сучасної педагогічної науки, а також відображають авторське бачення розв'язання досліджуваної проблеми.

Дисертантка на належному науковому рівні вивчила стан дослідження проблеми формування освітньої автономності учнів старшої школи в педагогічній теорії і практиці. Ю. А. Гусак сформулювала авторське визначення понять «освітня автономність учнів старшої школи», «дидактичні умови формування освітньої автономності учнів старшої школи», розробила й обґрунтувала структуру освітньої автономності учнів старшої школи, визначила й теоретично обґрунтувала сукупність дидактичних умов як основи розроблення технології формування освітньої автономності учнів старшої школи засобами іншомовного читання; розробила, теоретично обґрунтувала й експериментально перевірила авторську технологію формування освітньої автономності учнів старшої школи засобами іншомовного читання.

Ю. А. Гусак розглядає освітню автономність як «здатність і готовність здобувачів освіти різного рівня (у тому числі й учнів загальної середньої освіти) свідомо й відповідально ставитися до процесу навчання, самостійно здобувати й поглиблювати знання, уміння й навички, брати активну участь у плануванні, організації, контролі й оцінюванні власної освітньої діяльності, самостійно ініціювати постійну роботу над собою, а також аргументовано висловлювати власне ставлення до освітнього процесу загалом і власної освітньої діяльності зокрема» (с. 79). Структура освітньої автономності учнів старшої школи, розроблена дисертанткою, складається з чотирьох взаємозалежних і

взаємопов'язаних компонентів, а саме: ціннісно-орієнтаційного, когнітивно-змістового, особистісно-діяльнісного та рефлексійно-коригувального (с. 79).

У трактуванні Ю. А. Гусак дидактичні умови формування освітньої автономності учнів старшої школи є «визначення на гіпотетичному рівні й обґрунтування необхідних і достатніх дидактичних впливів, створення яких в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти сприяє формуванню в них такої ключової компетентності, як уміння вчитися, надає змогу диференціювати, індивідуалізувати і персоналізувати зміст їхньої навчально-пізнавальної діяльності, а також забезпечує розвиток їхньої суб'єктності» (с. 116). До дидактичних умов формування освітньої автономності учнів старшої школи Ю. А. Гусак відносить «1) забезпечення цілеспрямованого дидактичного впливу на мотивацію саморозвитку компетентності вміння вчитися загалом та засобами іншомовного читання зокрема; 2) диференціацію, індивідуалізацію і персоналізацію змісту навчально-пізнавальної діяльності учнів на основі реалізації компетентнісного, діяльнісного та особистісно зорієнтованого підходів; 3) використання активних та інтерактивних методів навчання, спрямоване на розвиток суб'єктності учня старшої школи як психолого-дидактичної основи формування його освітньої автономності» (с. 117). Реалізація першої дидактичної умови передбачає застосування розмаїття технологій і методів навчання, які уможливають перетворення учнів старшої школи на активних, автономних й ініціативних суб'єктів навчання, здатних і готових брати на себе відповідальність за власне навчання. Створення другої дидактичної умови в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти передбачає врахування індивідуально-психологічних й індивідуально-типологічних особливостей учнів старшої школи задля виявлення й розвитку в них індивідуальних здібностей, а також формування в них таких особистісних якостей, як ініціативність, активність, самостійність і відповідальність; третьою дидактичною умовою – використання сукупності активних та інтерактивних методів навчання, спрямоване на розвиток суб'єктності учня старшої школи як психолого-дидактичної основи формування його освітньої автономності. До

такої сукупності активних та інтерактивних методів навчання дисертантка відносить «методи аналізу конкретних ситуацій, методи проектної роботи (індивідуальні, парні і групові проекти), метод поступового зменшення підтримки з боку вчителя (метод скаффолдингу), методи проблемного навчання, методи креативного читання і методи рефлексійного навчання» (с. 174–176). Поряд із можливістю враховувати індивідуально-психологічні й індивідуально-типологічні особливості учнів старшої школи застосування зазначеної сукупності методів навчання ефективно впливає на формування й розвиток у них навичок самостійного здобуття знань, умінь самостійно розв'язувати завдання різного рівня складності, брати відповідальність за результати власної освітньої діяльності, здатності планувати, організовувати й регулювати власну освітню діяльність, а також здатності до самоконтролю.

Нам також імпонує визначення поняття «технологія формування освітньої автономності учнів старшої школи засобами іншомовного читання», сформульоване дисертанткою. Ю. А. Гусак розглядає технологію формування освітньої автономності учнів старшої школи засобами іншомовного читання як «спеціально організований процес іншомовної підготовки учнів старшої школи в закладах загальної середньої освіти, який відбувається шляхом поетапного розгортання організаційного, процесуального та рефлексійного етапів» (с. 159). Запропонована технологія складається з організаційного, процесуального й рефлексійного етапів, у ній чітко відображено мету, методологічну основу формування освітньої автономності учнів старшої школи, дидактичні умови, форми організації, методи й засоби формування освітньої автономності учнів старшої школи, критерії, показники й рівні вияву сформованості освітньої автономності учнів старшої школи.

До беззаперечних переваг дисертаційної праці Ю. А. Гусак відносимо її практичну значущість, яка полягає в упровадженні в практику роботи закладів загальної середньої освіти авторської технології формування освітньої автономності учнів старшої школи засобами іншомовного читання на основі створення визначеної відповідної сукупності дидактичних умов; визначенні

критеріїв, показників і рівнів сформованості освітньої автономності учнів старшої школи; добір діагностувального інструментарію для визначення рівнів сформованості освітньої автономності учнів старшої школи. Результати дисертаційної праці можуть бути використані в освітній діяльності закладів загальної середньої освіти, педагогічних закладів вищої освіти під час підготовки вчителів старшої школи, у системі післядипломної педагогічної освіти.

У тексті дисертаційної праці на належному науковому рівні викладено зміст організації і проведення педагогічного експерименту, який було спрямовано на доведення ефективності упровадження розробленої авторської технології формування освітньої автономності учнів старшої школи засобами іншомовного читання в освітній процес закладів загальної середньої освіти.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес гімназії № 163 Шевченківського району м. Києва, Міжнародного IT-ART ліцею імені Сальвадора Далі (м. Київ), ліцею № 136 Дніпровського району м. Києва, ліцею № 80 Печерського району м. Києва, ліцею № 98 Дніпровського району м. Києва, Новгород-Сіверської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 2 Новгород-Сіверської міської ради Чернігівської області, Смяцької загальноосвітньої школи I-III ступенів Новгород-Сіверської міської ради Чернігівської області, Ковалівського академічного ліцею Ковалівської сільської ради Білоцерківського району Київської області, Устимівського ліцею Ковалівської сільської ради Білоцерківського району Київської області, Кам'янець-Подільської гімназії № 1 Кам'янець-Подільської міської ради Хмельницької області, приватного закладу освіти «Чернівецький ліцей «Астор».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Новизна й вірогідність загальних висновків дисертаційної праці підтверджуються результатами, одержаними Ю. А. Гусак, і не викликають сумніву. Основні положення й висновки, які було сформульовано дисертанткою, аргументовано на високому теоретичному й методологічному рівнях, а ефективність розробленої технології формування освітньої автономності учнів старшої школи засобами іншомовного читання підтверджено

результатами статистичного опрацювання вихідних даних експериментального дослідження.

Джерельна база дослідження. Задля розв'язання поставлених у дисертаційній праці завдань Ю. А. Гусак опрацювала достатню кількість нормативно-правових документів та наукових доробків українських і зарубіжних учених. Список використаних джерел налічує 260 позицій, у тому числі й 45 – іноземними мовами.

Структура дисертаційної праці, яка складається з анотацій українською й англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків, обгрунтована логікою дослідження й послідовно розкриває основні завдання наукового пошуку дисертантки.

В анотаціях українською (С. 4–9) й англійською (С. 11–16) мовами Ю. А. Гусак представляє стислий огляд та основні результати дисертаційної праці.

У Вступі (С. 19–26), який містить усі необхідні структурні компоненти, чітко сформульовано об'єкт і предмет дослідження, які корелюють із поставленими завданнями, гіпотезу, наукову новизну і практичну значущість дисертаційної праці. Аналіз нормативно-правової бази, яка регулює діяльність закладів освіти України загалом і закладів загальної середньої освіти зокрема, наукової літератури в галузі психології, педагогіки, соціології, філософії, сучасного стану формування освітньої автономності в здобувачів освіти різного рівня надав Ю. А. Гусак змогу виявити низку суперечностей. Дисертантка також обгрунтувала вибір комплексу методів дослідження, застосування яких сприяло досягненню мети й виконанню визначених завдань.

Перший розділ дисертаційної праці «Теоретико-методологічні основи формування освітньої автономності учнів старшої школи засобами іншомовного читання» було спрямовано на розв'язання першого і другого завдань дослідження, а саме: 1) на основі вивчення наукових доробків українських і зарубіжних учених й узагальнення емпіричного досвіду здійснити психолого-педагогічний аналіз стану розроблення досліджуваної проблеми на теоретико-

методологічному рівні; 2) визначити зміст і структуру освітньої автономності учнів старшої школи. З метою розв'язання першого і другого завдань Ю. А. Гусак досліджує процес навчання іншомовного читання учнів старшої школи як психолого-педагогічну проблему, обґрунтовує вибір сукупності діяльнісного, компетентнісного й особистісно орієнтовного підходів як методологічної основи формування освітньої автономності учнів старшої школи, здійснює понятійно-категорійний аналіз ключових понять дослідження, надає авторське визначення поняття «освітня автономність учнів старшої школи», визначає зміст і структуру освітньої автономності учнів старшої школи.

У підрозділі 1.2 «Методологія дослідження процесу формування освітньої автономності учнів старшої школи» дисертантка доводить, що формування досліджуваного педагогічного феномена на засадах компетентнісного, діяльнісного й особистісно зорієнтованого підходів сприяє успішному здобуттю учнями старшої школи обов'язкових результатів навчання за такими освітніми галузями, як мова і література, суспільствознавство, мистецтво, математика, природознавство, технології, здоров'я і фізична культура. Ю. А. Гусак переконливо аргументує, що читання загалом й іншомовне читання зокрема забезпечують формування в учнів старшої школи здатності самостійно працювати з текстами різних стилів, різних типів і різних жанрів, що впливає на їхню готовність користуватися різними видами читання задля здобуття необхідної інформації, різнобічно аналізувати й узагальнювати зміст прочитаного задля формування власної думки.

У підрозділі 1.3 «Визначення змісту і структури освітньої автономності учнів старшої школи» Ю. А. Гусак надає авторське визначення поняття «освітня автономність учнів старшої школи» і представляє розроблену структуру освітньої автономності учнів старшої школи.

У другому розділі «Обґрунтування технології формування освітньої автономності учнів старшої школи засобами іншомовного читання» було розв'язано третє завдання дослідження, яке полягало у виявленні сукупності

дидактичних умов як основи розроблення технології формування освітньої автономності учнів старшої школи засобами іншомовного читання.

Заслугує на увагу також розроблена Ю. А. Гусак технологія формування освітньої автономності учнів старшої школи засобами іншомовного читання, яку теоретично обґрунтовано в підрозділі 1.3. Структуру авторської технології складають організаційний, процесуальний та рефлексійний етапи.

Мета третього розділу «Експериментальна перевірка технології формування освітньої автономності учнів старшої школи засобами іншомовного читання» полягала в розв'язанні четвертого та п'ятого завдань дослідження. У підрозділі 3.1 «Визначення критеріїв, показників і діагностувального інструментарію для вияву рівнів сформованості освітньої автономності учнів старшої школи» дисертаційної праці здійснено теоретичне обґрунтування критеріїв (ціннісний, когнітивний, діяльнісний, рефлексійний) і показників вияву рівнів сформованості освітньої автономності учнів старшої школи.

Ще одним позитивним моментом, який варто відзначити, є дібраний дисертанткою діагностувальний інструментарій для вияву рівнів сформованості освітньої автономності учнів старшої школи.

Ефективність запропонованої авторської технології формування освітньої автономності учнів старшої школи засобами іншомовного читання перевірялася під час здійснення педагогічного експерименту.

Результати педагогічного експерименту дають всі підстави стверджувати, що запропонована та впроваджена в освітній процес закладів загальної середньої освіти України авторська технологія формування освітньої автономності учнів старшої школи засобами іншомовного читання, розроблена Ю. А. Гусак, є високоефективною.

У Висновках до дисертаційної праці дисертантка узагальнює результати власних наукових пошуків, які в повній мірі відповідають сформульованим завданням, й окреслює перспективні напрями подальших наукових розвідок, мета яких полягає в удосконаленні форм організації, методів і засобів формування освітньої автономності учнів старшої школи, а також розробленні

навчально-методичного супроводу реалізації технології формування освітньої автономності учнів старшої школи засобами іншомовного читання задля його подальшого застосування в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти.

Повнота викладення результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційної праці відображено в 10 наукових публікаціях. Опубліковані праці достатньо повно висвітлюють результати, одержані Ю. А. Гусак.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушень академічної доброчесності. Під час рецензування дисертаційної праці Юлії Анатоліївни Гусак «Формування освітньої автономності учнів старшої школи засобами іншомовного читання» текстових запозичень та порушень академічної доброчесності не виявлено. Наукові результати, які викладено в дисертації і виносяться на захист, отримані дисертанткою самостійно.

Разом із тим, ґрунтовний аналіз матеріалів дисертаційної праці Юлії Анатоліївни Гусак надає змогу висловити деякі побажання й у певній мірі дискусійні зауваження:

1. У підрозділі 1.2 «Методологія дослідження процесу формування освітньої автономності учнів старшої школи» дисертанткою обґрунтовано вибір сукупності компетентнісного, діяльнісного й особистісно зорієнтованого підходів як методологічної основи формування досліджуваного педагогічного феномена. Проте, вважаємо, що формування освітньої автономності засобами іншомовного читання є складним процесом, який має враховувати індивідуально-психологічні й індивідуально-типологічні особливості учнів старшої школи. У цьому контексті особливої значущості набуває індивідуально-диференційований підхід, застосування якого в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти передбачає створення сприятливих умов для максимальної реалізації особистісного потенціалу учнів старшої школи, надає змогу адаптувати зміст, форми організації, методи і засоби навчання відповідно до їхніх індивідуальних потреб, а також сформувати такі соціально важливі

якості, як самостійність, відповідальність і здатність до рефлексії. Робота значно виграла б, якби індивідуально-диференційований підхід було включено до сукупності підходів, які становлять методологічну основу формування освітньої автономності учнів старшої школи.

2. Вважаємо, що підрозділ 3.4 «Результати педагогічного експерименту та їх узагальнення» переобтяжений таблицями і рисунками, які виконують переважно ілюстративну функцію. З метою спрощення сприйняття остаточних результатів науково-педагогічного дослідження варто було б перенести частину таблиць та рисунків у додатки.

3. Було б доцільно в межах розділу 3 «Експериментальна перевірка технології формування освітньої автономності учнів старшої школи засобами іншомовного читання» підрозділи 3.3 «Упровадження технології формування освітньої автономності учнів старшої школи засобами іншомовного читання» та 3.4 «Результати педагогічного експерименту та їх узагальнення» об'єднати, оскільки зазначені підрозділи були спрямовані на доведення ефективності розробленої авторської технології загалом і динаміки змін рівня сформованості освітньої автономності учнів старшої школи експериментальної і контрольної груп.

4. У підрозділі 3.3. «Упровадження технології формування освітньої автономності учнів старшої школи засобами іншомовного читання» дисертантка обґрунтовує доцільність проведення пілотного дослідження, яке було здійснено до початку констатувального етапу педагогічного експерименту й яке охопило 511 учасників освітнього процесу (у тому числі 79 вчителів, 167 батьків, 265 учнів старшої школи). Водночас було б доцільно більш детально прописати, яким чином здійснювали відбір респондентів, яких було включено до педагогічного експерименту (до контрольних і експериментальних груп).

Проте, висловлені дискусійні зауваження і побажання не зменшують наукового значення дисертаційної праці і не впливають на її позитивну оцінку. Рецензована дисертація є самостійним, оригінальним і завершеним науковим дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне і практичне значення. У

дослідженні отримано нові науково обґрунтовані результати, які дали змогу Ю. А. Гусак здійснити комплексне вирішення важливого й актуального наукового завдання в галузі освіти.

Загальний висновок. Дисертаційна праця Юлії Анатоліївни Гусак «Формування освітньої автономності учнів старшої школи засобами іншомовного читання» за актуальністю, науковою новиною, теоретичною і практичною значущістю, обсягом та повнотою викладення її основних результатів у публікаціях відповідає наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки № 759 від 31.05.2019) і вимогам постанови Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022, № 502 від 19.05.2023 та № 507 від 03.05.2024), а її авторка Гусак Юлія Анатоліївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки галузі знань 01 Освіта/Педагогіка.

Рецензент:

доктор педагогічних наук, доцент,
заступник директора з науково-організаційної
діяльності та міжнародної наукової співпраці
Інституту педагогіки НАПН України

Роман ПОПОВ

Власноручний підпис
СТВЕРДЖУЮ

Завідуючий відділом кадрів
Інституту педагогіки НАПН України

Р. Попов

Васильченко